

CATEHEZA CONTEMPORANĂ: ROLUL ALEGERII ÎN DEMERSUL EPISTEMOLOGIC

Pr. dr. Roger CORESCIUC

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași

Abstract

The contemporary catechetics require a definite analysis of its situation and of the perspectives which determines its functioning. The intended paper demonstrates the necessity of underlying it on the culture of dialogue, to which all of us are called, clergy, monks or laity, as being the responsible ones for the evolution of the Church within the contemporary society. The ideal exchange of the catechetical ideas is realised both by accepting the critics on this attitude of the Church with regard to the challenges of the contemporary society and by giving different shapes to this attitude without giving up to the basic ecclesiological principles. Acquiring competences in any field of activity has become a necessity which cannot be denied anymore and the orthodox catechetics itself cannot afford this reality. The development of a multitude of frames, which forces reaching the conventionality, is a process which implies the refinement and the specialization for all the fields. The catechetical answer which the Church should prepare cannot be at random, but an answer adjusted to the contemporary spiritual realities. If within the laic area the professionalization must be acquired in order to assure a higher visibility and an appropriate viability for the competitors on the job market, with regard to the catechetical approach, the only appropriate professionalization is represented by the patristic reconsideration of the religious discourse.

Keywords: religious discourse, Saint Gregory Palamas, theological communication, catechetical, patristic theology

Premise

Dobândirea competențelor în orice domeniu de activitate este o necesitate care nu mai poate fi contestată. Dezvoltarea nenumăratelor cadre care obligă intrarea în convenționalitate este un proces care implică perfecționare și specializare în cadrul fiecărui domeniu. Profesionalizarea trebuie dobândită pentru a asigura competitorilor pe piața muncii o vizibilitate mai mare și o viabilitate adecvată. Competențele, cunoștințele, abilitățile, transparența și posibilitatea comparării eficiente a calificărilor dobândite de-a

lungul cursurilor de formare – care sunt din ce în ce mai indispensabile în cadrul acestor programe – sunt parametri care nu lipsesc din nici o evaluare care pretinde să respecte standardele europene în domeniul perfecționării. Vorbim tot mai mult de perfecționare continuă, de instrumente de validare a acestei performanțe, de numitori comuni care să definească procesul de dobândire și evaluare a competențelor. Calificarea și exigențele care țin de etapele ei fac parte din aceeași înțelegere a dezvoltării cunoașterii în direcția eficientizării maxime a producției. Diagnosticul situațiilor de producție, metodele de explorare și de cuantificare a eficienței, stabilirea clară a metodelor de sistematizare a diferitelor acțiuni, procese de producție sau situații culturale sunt paradigme fără de care angrenajul de producție al societății contemporane nu ar putea supraviețui în contextul competitivității acerbe. Conștientizarea tot mai tehnicizată a pașilor de urmat într-o activitate oarecare de producție necesită, așadar, această supra-profesionalizare¹.

Actul de cunoaștere se încadrează și el în această schemă de profesionalizare și competitivitate. În încercarea de delimitare clară a competențelor, aptitudinilor și eficienței rezultate, cunoașterea trebuie să se tehnicizeze și să iasă din sfera filosofică. Ea devine înmagazinare de cunoștințe, fără perspectivă filosofică (ca să nu mai vorbim de pierderea aparent definitivă a valențelor ei teologice). O minimă perspectivă filosofică, chiar dacă nu e teologică, oferă o ieșire din mecanicitate, lăsând loc libertății de exprimare a spiritului. Fără această minimă libertate de exprimare, cunoașterea brută riscă să devină tot mai profesionalizată, dar cu lipsuri fundamentale în ceea ce privește teleologia.

Nu putem face încă o diagnoză a catehezei contemporane, mai ales a celei din spațiile catolic, protestant și neoprotestant, pentru a observa dacă a fost acaparată sau nu de exigențele moderne ale eficientizării. Cert e că Varlaam, în secolul al XIV-lea,

¹ Constatările de față nu au pretenția de a emite prognoze axiologice în domeniul științelor pedagogice sau al programelor de formare continuă. Nu putem însă să nu amintim cuvintele lui Constantin Noica care sunt adaptabile contextului: „Extraordinara noastră cheltuire, a noastră și a profesorilor noștri de tot soiul, de a deveni impersonali, pentru a vedea cât mai mult; în realitate, pentru a sfârși la orbire”. Constantin Noica, *Jurnal filozofic*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 31.

propunea un demers pseudo-catehetic care nu era foarte departe de ceea ce se întâmplă acum în societatea de producție și consum. Dacă pentru această societate profesionalizarea excesivă poate fi înțeleasă cel puțin până într-un anumit punct, pentru aplecarea teologică asupra Tainelor dumnezeiești ea nu poate fi acceptată. Singura „profesionalizare” care e necesară în acest urcuș este cea care are în vedere curățirea de patimi, pocăința, împlinirea poruncilor.

Sfântul Grigorie Palama, citându-l pe Sfântul Vasile cel Mare, este foarte categoric în această privință: „Vom adăuga și ceea ce zice (Sfântul Vasile, *n.n.*) în altă parte, atunci când explică preceptele lui Solomon despre «cunoașterea înțelepciunii și a educației și despre înțelegerea cuvintelor»². Zice: «Deja sunt unii care se dedică geometriei, pe care au descoperit-o egiptenii, sau astrologiei, cinstită de caldeeni, sau care, în general, având cunoștințe despre forme, umbre și meteorologie, au disprețuit educația care vine din scripturile dumnezeiești. De vreme ce mulți dintre ei, prin zelul față de acestea, au îmbătrânit în căutarea celor deșarte, trebuie să discernem educația, atât pentru a putea alege educația cea folositoare, dar și pentru a renunța la ceea ce e prostesc și vătămător»³. Vezi că numește deșartă, vătămătoare și prostească educația cea din afară și însăși cunoașterea științelor matematice și cea care provine din acestea, cunoaștere pe care unii, după cum zici, o declară scop mântuitor al contemplației?»⁴.

Un comentariu la un astfel de text necesită foarte mult discernământ. Sfântul Grigorie Palama nu pierde din vedere în această analiză scopul principal al vieții monahale, scop care este întru totul aplicabil și mirenilor: îndumnezeirea, cu toată bogăția care însoțește acest drum (vederea Tainelor lui Dumnezeu). Omul este prin excelență o ființă contemplativă, ancorată în această dinamică de receptare și însușire a Tainei Celuilalt. Scriptura, Cuvântul descoperit, nu este doar Vestea cea Bună care vorbește despre

² Pilde 1, 2.

³ Sfântul Vasile cel Mare, *Omilia a XII-a. La începutul cărții Proverbelor*, VI, în Sfântul Vasile cel Mare, *Omilii și cuvântări*, traducere și introducere de pr. Dumitru Fecioru, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 1, Editura Basilica a Patriarhiei Române, București, 2009, pp. 206-207. A se vedea și PG, 31, 397 BC.

⁴ Sfântul Grigorie Palama, *Triada I.8.*, *apud* Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶς, τομὸς Α': „Συγγράμματα”, Tesalonic, 1988, p. 368, în traducere proprie.

Taina Întrupării, ci este în primul rând Vestea cea Bună care se adresează omului, prin Taina Întrupării, pentru ridicarea acestuia la înălțimea contemplării cunoașterii celei adevărate. Exemplul cel mai evident în acest sens sunt proorocii și Maica Domnului, care nu au trăit evenimentul descoperirii Tainei la nivel rațional, informațional, ci au fost puși în fața acestui eveniment, care a devenit constitutiv ființei lor. Această situație este la fel și în cazul sfinților, care au actualizat neîncetat descoperirea de ne-grăit a lui Dumnezeu.

Pentru a fi fideli gândirii Sfântului Grigorie Palama, cu riscul de a ne repeta, trebuie să atragem din nou atenția că scrierile sale nu menajează diplomatic atunci când vine vorba de înțelegerea corectă a modului de viețuire creștină. Coordonatele care se regăsesc în operele sale nu suferă vreo abatere de la firul central al gândirii teologice patristice, în ansamblul ei: nimic nu poate constitui un element esențial în definirea urcușului către îndumnezeire în afara celor descoperite prin mijlocirea experienței, de-a lungul constituirii tradiției patristice. A te dedica unui alt obiectiv, străin de logica Scripturii și a Tradiției, înseamnă ratarea obiectivului țintă: îndumnezeirea. Dacă Sfântul Grigorie Palama este atât de drastic în paragraful citat în acest capitol, trebuie să înțelegem că o astfel de atitudine vine dintr-o axiologie clară a obiectivelor. Punct de răscruce al alegerii epistemologice este tocmai conștientizarea că nu eficiența oarbă este cea care îl pune pe om în coordonatele harului, ci deschiderea pentru Taină și pentru înțelesul ei.

Obiectivarea de care se vorbește în orice demers actual de măsurare a eficienței nu se poate însă prevala de realitatea indiscutabilă a faptului că omul, în străfundul ființei sale, dincolo de competențele, cunoștințele, abilitățile, comparațiile și diagnozele robotizate, rămâne cu nostalgia chemării sale către realități mai înalte, pline de conținut, care nu se limitează la cerințele lumii create.

I. Ipocrizia cunoașterii lipsite de teologie

Nu poate fi contestat faptul că elementul principal care declanșează patimile nu sunt numai decât pornirile, instinctele, devierile, ci în primul rând necunoașterea și ruperea de Dumnezeu.

Patimile se vindecă printr-un efort ascetic susținut, care este mereu împodobit cu atracția către realitățile dumnezeiești, realități așezate la un alt nivel de înțelegere și care „farmecă” sufletul omului prin frumusețe. Adevărata nepătimire este pozitivă, reprezentând abandonarea păcatului sub influența acestei frumuseți nepieritoare. Omul este într-o continuă căutare și păcatul însuși este un răspuns – pervertit – la această căutare. În momentul în care se reușește depășirea binomului căutare-răspuns pervertit, se ajunge la o perspectivă nouă asupra vieții și a morții, asupra patimii și a virtuții. Cel răpit de „frumusețea” harului nu mai păcătuiește, pentru că pofta sa e „satisfăcută” pozitiv și hrănită supraabundent de harul necreat, care împlinește toate eventualele lipsuri. Pofta însăși se transformă în iubire căutătoare, cizelând și potențând puterile sufletului într-un fel cum nu se mai întâmplase înainte, când acestea erau hrănite cu răspunsuri pervertite. Dinamica aceasta a relației și descoperirii frumuseții profunde a „lăcașurilor” dumnezeiești constituie miezul teologiei contemplative. Nimic dintre cele ale lumii de aici nu îl mai poate satisface pe cel ce a gustat o dată din aceste frumuseți.

Varlaam propunea ca locul acestei frumuseți să fie luat de către ocuparea cu lucrurile mărunte ale cunoașterii omenești absolutizate. Probabil că reacția Sfântului Grigorie Palama nu ar fi fost atât de susținută dacă Varlaam nu ar fi absolutizat cunoașterea, considerând-o, astfel, singurul mijloc prin care se poate ajunge la desăvârșire: „Iar acum sunt unii care, fără nici un fel de rușine, zic, nu știu cum, după cum tu însuși spui, că îngrijirea față de educația elinească, de-a lungul întregii vieți, nu este un obstacol către desăvârșirea vieții; ei nici nu ascultă cuvintele Domnului către ei, care spun contrariul: «Fățarnicilor, semnele cerului știți să distingeți. Cum însă nu distingeți vremea Împărăției?»⁵. Căci vremea Împărăției veșnice a venit și Dumnezeu, Cel care o dă pe aceasta, S-a sălășluit printre noi; iar dacă ei doresc cu adevărat reînnoirea minții, de ce nu vin la El prin rugăciune ca să primească vrednicia dintâi a libertății, ci aleargă către cei care nu au putut să se elibereze pe ei înșiși? Și fratele Domnului proclamă

⁵ Matei 16, 3.

lămurit că «dacă cuiva îi lipsește înțelepciune, să o ceară de la Dumnezeu, Cel care o dă, și o va avea»^{6/7}.

Ipocrizia axiologiei este o sintagmă care poate fi înțeleasă în lumina paragrafului anterior. Ipocrizia în alegerea ierarhiei valorilor este o poziționare mult mai pervertită decât necunoașterea sau ignorarea involuntară a axiologiei. Evidența ierarhiei valorilor, mai ales pentru un creștin, cum se presupune că era Varlaam, este inadmisibil negată de acesta. Monahul calabrez neagă această evidență și propune creația în locul Creatorului, ambiguitatea în locul certitudinii, lipsa de orizont teologic în locul teologiei adevărate. Prezența Împărăției nu îl mai impresionează pe monahul filosof, iar certitudinea împărtășirii de Dumnezeu cel viu nu mai este pentru el o provocare existențială. Omul dă piept, în această căutare plină de angoase, cu propriile neputințe, care îl obligă să alunece către ipocrizie.

Adevărata reînnoire a minții se realizează doar prin corecta poziționare în această căutare a axiologiei nedeviate. Întrebarea legitimă a Sfântului Grigorie Palama vizează acest aspect: de ce sunt urmărite adesea modelele imperfecte de cunoaștere, atâta vreme cât libertatea oferită de cunoașterea lui Dumnezeu este singura posibilitate de „alimentare” a minții cu hrană duhovnicească capabilă să producă transformări calitative reale? Creștinul nu poate nega că unul dintre punctele esențiale ale credinței sale este tocmai mărturisirea prezenței și a realității Împărăției lui Dumnezeu, deja accesibilă prin făgăduințele și pregustările de care dau mărturie și Scriptura, și Tradiția. Dacă această Împărăție, dacă prezența lui Dumnezeu în om este cât se poate de reală, inversarea ierarhiei valorilor devine de neînțeles. Tradiția Bisericii nu vorbește de realități principiale marcate de impersonalitate și de arbitrar, ci vorbește de întâlnirea concretă, vie și nemijlocită cu Dumnezeu, izvorul a toată cunoașterea adevărată.

Natura duală a omului provoacă la nerămânerea în cadrul filosofiei cunoașterii. Sinteza actului de cunoaștere, act văzut în lumina axiologiei nedeformate, este și trebuie să fie conformă sintezei ființă-energie din constituția omului. Umbrele de cunoaștere,

⁶ Iacov 1, 5.

⁷ Sfântul Grigorie Palama, *Triada I.9.*, apud ed. cit., în traducere proprie.

care sunt efectul ierarhizării ipocrite a valorilor, transpun realitatea în forme lipsite de viață, care pot fi ușor catalogate și analizate. În toată această problematică a filosofiei cunoașterii, marcată de o axiologie neconformă cu realitatea, rămân însă neexplicate foarte multe fenomene care țin de natura duală a omului și de ne-materialitatea sa absolută. Instrumentele nu pot măsura sentimentele. Iar dacă, printr-o oarecare înaintare a științei, chiar și sentimentele vor putea fi cuantificate, nimic nu va putea totuși să pătrundă în trăirea contemplativă a sfinților, care depășește cu mult simfonia amplă a repertoriului sentimental uman. Limbajul, creația, dezvoltările psihologice nu se pot disocia de interpretarea lor teologică, chiar în situațiile de negare maximă a acesteia.

O minimă interpretare în cheie culturală a celor spuse mai sus va evidenția faptul că puține acte de cultură pot fi disociate de o raportare, uneori involuntară, la realități transcendente. Boemia, lipsa de preocupare obsedantă cu „semnele vremurilor” și cu vibrația politică și socială a timpului prezent sunt stări des întâlnite la artiști de toate genurile care încearcă o delimitare, prin artă și cultură, de tehnicizarea excesivă a lumii. „Legea insuficienței”, despre care se vorbește adesea în mediile economice și care definește circuitul închis al cererii supradimensionate și al ofertei limitate, pare a nu-și avea locul în sinteza creației artistice. Sentimentul nu poate fi, așadar, măsurat cu precizie matematică și nu oferă aceeași predictibilitate ca binomul economic cerere-ofertă depersonalizată.

Dacă astfel stau lucrurile în domeniul artei și al culturii, cu atât mai mult axiologia va fi deosebit de importantă în teologie. Nu mai putem vorbi de boemie și de lipsă de preocupare în aceiași termeni ca în cazul detașării artistice, dar oarecare similitudini de suprafață se păstrează între actul artistic și contemplația duhovnicească. „Invadarea” întregii ființe de „frumusețea” irezistibilă a harului nu îl aruncă pe om într-o impasibilitate și inactivitate, așa cum sunt ele înțelese în limbajul comun. Contemplația pune în mișcare partea activă a sufletului, într-o unire neamestecată și plină de înțelesuri dinamice. Orice alt înțeles, care ar introduce disritmicitatea în viața creștină, este respins ca nefiind constitutiv și fundamental integrat în această dinamică. De aceea, devierea de la axiologia neprevertită este unul dintre pericolele

pe care Sfântul Grigorie Palama le-a sesizat în cadrul disputei sale cu Varlaam și pe care a încercat să le combată cu tot arsenalul Tradiției oferite de experiența Părinților.

II. Teologia academică – perspectivă sau impas?

Dilemele care se nasc din analiza dezvoltării teologiei de școală, care a devenit un segment cu pretenții științifice, sunt de neocolit în contextul prezenței tot mai accentuate a revirimentului isihast și ascetic în lumea ortodoxă.

Pentru început, vom prezenta un text al Sfântului Grigorie Palama care nu lasă loc de interpretare. Teologia de școală, rezumată la acumulare de informații teologice, nu se poate integra în cerințele de înălțime duhovnicească la care sunt chemați monahii și mireni. Textul următor, pe care l-aș numi profetic, este cu atât mai actual astăzi, cu cât descrie cu exactitate impasul în care se află școala de teologie lipsită de orizontul duhovniciei adevărate: „Și cum va putea cunoașterea provenită din înțelepciunea cea din afară să alunge din suflet toată răutatea, ca una care se naște din ignoranță, de vreme ce *nici însăși cunoașterea care provine din învățătura evanghelică nu poate face aceasta (s.n.)*? Căci, zice Pavel, «nu cei ce ascultă Legea vor fi mântuiți, ci cei care o împlinesc»⁸; iar cel care cunoaște voia lui Dumnezeu și nu o împlinește «mult va fi bătut»⁹, spune Domnul, mai mult decât cel ce nu o cunoaște. Vezi că cunoașterea singură nu folosește la nimic? Și de ce vorbesc numai despre cunoașterea celor ce trebuie făcute sau despre cunoașterea lumii văzute sau a celei nevăzute? *Însăși cunoașterea lui Dumnezeu, Cel Care a făcut toate acestea, nu va putea să folosească la ceva dacă e singură (s.n.)*. «Căci ce folos vom avea noi din dogme dacă suntem departe de o viață plăcută lui Dumnezeu, viață pe care Domnul a venit să o sădească pe pământ?», zice Ioan Teologul, cel cu gura de aur¹⁰. Ba mai mult, nu doar că nu vom avea nici un folos din această cunoaștere, ci ne va aduce și cea mai

⁸ Romani 2, 13.

⁹ Luca 12, 47.

¹⁰ Cf. Sfântul Ioan Gură de Aur, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, Omilia IV.4, traducere și note de Sabin Preda, în „Studii Teologice”, nr. 4, 2006. A se vedea și PG 49, 50.

mare vătămare, ale cărei victime sunt și aceștia de la care ai auzit cuvintele pe care mi le-ai repetat”¹¹.

În opinia Sfântului Grigorie Palama, simpla acumulare de informație teologică nu ajută la nimic. Dacă în cazul înțelepciunii profane afirmațiile sale nu sunt atât de surprinzătoare, verdictul în cazul cunoașterii care provine din învățătura evanghelică este în mare măsură neașteptat pentru cineva care nu este acomodat cu înțelegerile teologiei izvorâte din experiență. Fragmentarea teologiei universitare în categorii didactice, care adesea funcționează fără o minimă interdisciplinaritate, este o realitate care cu greu poate fi contestată. Nu simpla ascultare a Legii – în cazul nostru nu simpla aderare la conținuturi teologice înregimentate metodic – va fi soluția pentru urcușul pe treptele adevăratei viețuirii în Duh. Dependentă de structura oricărei alte științe care face uz de un întreg sistem modern de investigație și de programare didactică, teologia iese din făgașul firesc și se transformă într-un angrenaj greoi care nu oferă finalitatea împărtășirii reale și nemijlocite cu Dumnezeu¹².

Scopul cunoașterii nu este cunoașterea în sine, ci intrarea în relația cu Dumnezeu. De fapt, analizând mai bine dependența

¹¹ Sfântul Grigorie Palama, *Triada I.9.*, *apud* ed. cit., în traducere proprie.

¹² În acest context de înțelegere a teologiei adevărate, nu ne putem permite să nu facem referire la excelența introducere în *Etica teologică ortodoxă*, realizată de Ionel Ungureanu, la care vom face apel de mai multe ori pe parcursul acestei lucrări. Pentru acesta, teologia de școală este înstrăinată de orice sursă care ar putea oferi actului teologic o consistență adecvată: „Gândind ce este teologia, nu vom pleca de la înțelesul etimologic strict, care ne-ar trimite la vorbire, discurs despre Dumnezeu. Înainte de vorbire, de exprimare în afară, teologia este, așa cum bine o înfățișează arhimandritul Sofronie, o stare existențială, o stare ce izvorăște dintr-un anumit mod de a fi. Referindu-se la părintele său, la Sfântul Siluan Athonitul, arhimandritul Sofronie spune că acesta «a devenit teolog nu în înțelesul cărturăresc al cuvântului, adică primind o diplomă din seminar, sau din academie, sau așa ceva. Nu! – Ci în înțelesul în care teologia este starea omului ce trăiește din Dumnezeu și în Dumnezeu. Și Dumnezeu lucrează în el, și omul viază în Dumnezeu». Vedem că accentul cade inițial nu pe cuvânt, pe exprimare, nici măcar pe gândire, ca funcție esențială a psihicului, ci pe căutarea atingerii unei stări din relaționarea cu Dumnezeu. Gândirea și cuvântul sunt ulterioare, putându-se ajunge la o adâncă teologie într-o deplină tăcere. Evident, se ajunge și la exprimare, orală sau scrisă, în actul teologic. Importantă este însă motivația care precede această exprimare”. Ionel Ungureanu, *Persoană și ethos. Înțelegeri de etică teologică ortodoxă*, Editura Doxologia, Iași, 2013, pp. 13-14.

cunoaștere-relație, observăm că procesul este invers: relația naște cunoașterea, într-o interdependență care nu lasă loc stărilor plate, nereieșite din experiență. O cunoaștere teologică, chiar reieșită în chipul cel mai ortodox cu putință din raportul cu Evanghelia, nu are puterea de a transforma dacă nu este asumată integral, ca stare menită să conducă la realități diferite de cele care în mod obișnuit sunt accesibile rațiunii neînduhovnicite.

Teologia este exprimarea acestor realități mai presus de minte. Fără o înțelegere izvorâtă din experiență, orice tip de teologhisire eșuează într-o abordare scolastică, fundamentată și axată pe conținuturi, dar lipsită de perspectiva acestor conținuturi¹³. Dogma dezbrăcată de conținutul ei ontologic nu mai are forța care îi era dată de acest conținut. Dogma prezentată în context universitar, fără o minimă raportare la sursa ei, devine un simplu subiect de discuție, care poate fi supus cu ușurință analizei și categorisirii. Cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur, citate de Sfântul Grigorie Palama, sunt sugestive în acest sens: dogma și teologia de școală sunt inutile dacă nu sunt însoțite de un demers ascetic susținut care să conducă către un nivel acceptabil al vieții duhovnicești. Fuga de păcat, despățimirea, cultivarea virtuților sunt aspecte care „întrupează” dogma în sufletul celui pornit pe calea cunoașterii reale a lui Dumnezeu.

Realitatea relației cu Dumnezeu întrupat este, după Sfântul Grigorie Palama, esența oricărei teologhisiri. Raportul omului cu

¹³Teologia universitară, dacă e ruptă de conținutul realităților duhovnicești, este lipsită de puterea elementară a oricărui apel care cheamă la desăvârșire, îndumnezeire și sfințenie. Cuvântul teologic, dezbrăcat de conținutul său izvorât din experiență, nu este viu și nu poate aduce la viață: „În ceea ce privește copiii, eu nu cred că prin cuvinte se învață sau primesc ei duhul lui Dumnezeu. Am să vă spun o întâmplare. Știu un preot care are trei fii. Niciodată nu le-a ținut «predici» și toți sunt în Biserică acum, unul dintre ei este chiar cleric. Iată cum făcea acest preot: aștepta până se duceau toți la culcare și după ce adormeau, mergea, îngenunchea lângă patul lor și se ruga o vreme și astfel duhul rugăciunii tatălui se împărtășea fiilor săi. Niciodată nu le-a ținut lecții, ci vorbea cu Dumnezeu și Dumnezeu grăia inimilor lor. Acum unul dintre ei este diacon și ceilalți doi sunt cântăreți în parohia lui. Uneori credem că prin cuvinte putem face mare lucru. Însă, când vrem să-i ajutăm pe oameni, de multe ori aduce mai multă roadă dacă vorbim cu Dumnezeu și Îl lăsăm pe El să găsească o cale de a grăi inimii lor”. Arhim. Zaharia Zaharou, *Lărgiți și voi inimile voastre!*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, p. 174.

Dumnezeu nu este un produs al sintezelor literare născute din improprierea unor texte, fie ele și corecte dogmatic, ci se naște din Taina întâlnirii. Dumnezeu se descoperă omului într-o coborâre de iubire și într-o propunere de dreaptă înțelegere, iar omul răspunde acestei coborâri și propunerii printr-un elan desăvârșit al ființei sale: inimă, minte, trup. Ființa sa se întrepătrunde cu harul, într-o realitate nouă și oarecum străină, mereu apropiată, dar de neajuns, datorită caracterului inefabil și nesupus vreunei posibilități de măsurare a felului în care acest har lucrează. Așa cum spune Pr. Andrew Louth, „taina credinței creștine nu ține, în primul rând, de cuvinte, idei sau concepte. Inima misterului creștin o constituie realitatea Dumnezeului făcut om în Hristos, faptul că în El Dumnezeu este cu noi; cuvintele, chiar și ale Lui, sunt secundare față de realitatea pe care a săvârșit-o. A fi creștin nu înseamnă pur și simplu a crede în ceva, a învăța ceva, ci înseamnă a experia ceva. Rolul Bisericii nu este atunci pur și simplu acela de a fi doar un vehicul contingent al mesajului creștin în istorie, ci în comunitatea de care aparținem venim în contact cu misterul creștin”¹⁴.

În textul prezentat în acest subcapitol, Sfântul Grigorie Palama avertizează asupra faptului că apropierea de dogmă și de teologie, în general, implică pericole reale atunci când această apropiere se realizează în coordonatele strâmte ale unui demers intelectual lipsit de dinamica viețuirii ascetice. Împlinirea poruncilor Evangheliei și nu simpla informare despre ele este îndemnul întregii tradiții ascetice. Apropierea de hrana tare a restului „corpusului” teologic trebuie să aibă ca fundație solidă această asumare a poruncilor Evangheliei. Sfânta Scriptura este cuvânt viu, care nu poate deveni obiect de analiză intelectuală și filosofică, iar teologia universitară nu trebuie să uite acest adevăr: apropierea de Scriptură se face sub călăuzirea harului dumnezeiesc. Învățătura Mântuitorului, fundament al teologiei adevărate, este categorică în această privință: dacă învățătura Mântuitorului, Scriptura, realitatea Întrupării și a Învierii nu ar fi fundamentul și linia directoare a viețuirii creștine, atunci Ortodoxia ar putea fi cu ușurință îndosariată alături de atâtea alte credințe lipsite de Hristos, care

¹⁴ Andrew Louth, *Deslușirea Tainei. Despre natura teologiei*, Editura Deisis, Sibiu, 1999, p. 131.

propun forme atrăgătoare de spiritualitate, lipsite însă de concretul impus de poruncile dumnezeiești. Dacă teologia academică nu ia drept bază acest concret, actualizat clipă de clipă, atunci devine un eșec atât la nivel duhovnicesc, cât și la nivel intelectual (deși nu miza intelectuală îl va preocupa pe teologul isihast ancorat în adevăr).

Mărturia adevărului creștin are miză soteriologică. Teologhisirea adevărată și cercarea dogmelor dumnezeiești se face cu ajutorul inimii și rațiunii curățite și nu conform unor programe și proiecte standard. Teologia modernă are nevoie de o redescoperire a locului inimii în urcușul către îndumnezeire. Transformarea teologiei în știință seacă este un pas major către dezumanizarea atât a societăților actuale, cât și a relațiilor din cadrul acestor societăți¹⁵. Omul se tehnicizează, își tehnicizează și discursul teologic și devine inteligență artificială, care e la un pas de a nu își mai putea simți inima (al cărei rol este de a fi curățită). Își trăiește drama propriei dezgoliri de teologie, care în fond este o dezbrăcare de calitatea autentică de om. Înțelegerea locului inimii în teologia adevărată este cheia reumanizării discursului teologic și a revalorizării acestuia la standardele pe care i le oferă teologia patristică. Viața veșnică, cunoașterea nemincinoasă a Dumnezeuului Cel Viu nu pot avea ca bază un discurs rupt de viață, dezumanizat, tehnicizat.

Abordarea didactică modernă, care e prezentă și în teologia universitară, permite o analiză mai eficientă și o utilizare cu rezultate net superioare a parametrilor de predare-învățare. Însă a preda și a studia teologia în chip abstract, uneori fără cunoașterea prealabilă a realităților din care s-a născut această teologie este un drum lipsit de sens. Aspectele formale, informale și didactice ale pedagogiei moderne sunt aplicabile unor conținuturi care vrând-nevrând aparțin realității lumii create (cu toate acestea, nu contestăm în nici un fel soliditatea științifică a analizelor multor manifestări de ordin spiritual care pot intra în domeniul pedagogiei; ele rămân totuși în coordonatele creației). Însă aplicarea metodelor de predare-învățare moderne în cazul conținuturilor teologice dezvoltă o altă paradigmă de acțiune, care nu mai poate fi ușor

¹⁵ În mod intenționat am preferat să nu folosesc termenul „comunitate”.

retrasată pe linia de gândire și de acțiune a Părinților. Nu putem învăța pe alții să teologhisească, dacă ieșim noi înșine din metoda practică utilizată la modul general în toată tradiția ascetică și mistică a Bisericii. A preda abstract informații teologice celui care nu se află el însuși pe drumul teologisirii prin efort ascetic sau măcar la începutul acestui drum este semnul unui demers catehetic lipsit de realism.

Aceste remarci nu îndeamnă la o abandonare totală a metodelor și mijloacelor moderne de predare-învățare-evaluare. Apelul nostru constituie un semnal de alarmă îndreptat împotriva eventualelor încercări de substituire a viețuirii duhovnicești conforme cu poruncile lui Hristos cu o pedagogie universitară cu pretenții de a desluși și explica Tainele numite neștiute de către Părinți. Rudimentele unei informări cu nuanțe teologice pot deveni periculoase la nivel duhovnicesc, dacă nu sunt însoțite de angrenajul care a dat naștere teologiei autentice. Deținerea acestor rudimente de informație teologică nu este lipsită de interes, pentru că ea poate declanșa, la un moment dat, dorința de pătrundere în cadrele teologiei adevărate, însă absolutizarea accesului la aceste rudimente nu poate decât să limiteze această dorință, satisfăcând-o cu surrogate de cunoaștere¹⁶.

Ce înseamnă, de fapt, arta de a preda, în viziunea pedagogiei moderne¹⁷? În general, se vorbește tot mai mult despre predarea centrată pe elev, pe nevoile acestuia și pe perspectivele pe care actul de predare le oferă elevului pentru viața profesională. Descoperirea și adaptarea metodelor și a mijloacelor de predare la

¹⁶ Grăitoare în acest sens este și pilda pe care ne-o oferă *Patericul* și care descrie foarte sugestiv cum funcționează surrogatele de cunoaștere: „Câțiva bătrâni, între care și avva Iosif, s-au dus odată la avva Antonie. Bătrânul, vrând să-i pună la încercare, a citat o vorbă din Scriptură și a început să-i întrebe pe cei mai tineri ce înseamnă vorba aceea. Fiecare spunea după cum se pricepea, iar bătrânul răspundea fiecăruia: «N-ai găsit!». La sfârșit îl întreabă și pe avva Iosif: «Tu ce spui că înseamnă vorba aceasta?». El răspunde: «Nu știu!». Atunci avva Antonie zice: «Cu adevărat, avva Iosif a găsit calea, fiindcă a spus «Nu știu!»»" *Patericul sau apoftegmele părinților din pustiu*, traducere de Cristian Bădiliță, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 47.

¹⁷ Informații despre teoriile pedagogice moderne pot fi obținute din orice manual de *Pedagogie*. Indicăm, în acest sens, Marian D. Ilie, *Elemente de pedagogie generală, teoria curriculum-ului și teoria instruirii*, Editura Mirton, Timișoara, 2005.

aceste deziderate are drept scop reducerea impactului emoțional educativ, suprimarea plictiselii, crearea unui minim confort, care să faciliteze ambianța predare-învățare. Metoda trebuie să facă cursul agreabil, atractiv, dinamic, oferindu-i condițiile unei învățări active. Procesul de evaluare este motivant, îndemnând către o perfecționare continuă. Metodele nu pot fi utilizate uniform cu toți elevii, ci este importantă definirea nevoilor și specificităților fiecărui caz în parte, pentru ca aceste metode să poată fi aplicate integrat, fără riscuri pedagogice majore. Fidelizarea joacă și ea un rol important în această dinamică pedagogică modernă, oferind atât profesorului, cât și elevului posibilitatea unui feedback continuu, reieșit tocmai din această fidelizare. Învățarea are așadar nevoie de un cadru organizat, care nu poate fi lăsat la voia întâmplării. Pedagogia modernă insistă de asemenea pe importanța stabilirii clare a obiectivelor și pe sistematizarea actului de predare în secvențe operaționale foarte precise și bine delimitate. De asemenea, ieșirea din zona de confort personal, lucrul în echipă, relaționarea bine definită, dezvoltarea personală, satisfacerea dorinței de cunoaștere, inovația, controlarea manipulării emoționale sunt doar câteva din perspectivele pe care științele psihologiei și pedagogiei le propun actului educațional modern.

Cum pot fi aplicate toate aceste cadre teologhisirii? Oare adaptabilitatea la nevoile și cerințele elevilor, definirea specificităților, posibilitatea feedback-ului elev-profesor nu sunt de fapt situații care potențează o dezvoltare individualistă, egoistă, chiar pătimasă, a elevului? Nu ne aflăm oare parțial în fața riscului de a educa în spiritul satisfacerii nevoilor imediate de cunoaștere, dezbrăcate de orice conținut ascetic¹⁸? Într-adevăr, elevul este elementul cheie din procesul predare-învățare, dar cred că e necesară o minimă reflecție teologică asupra tendinței de valorizare excesivă a calităților elevului, precum și asupra insistenței pe rolul definirii nevoilor specifice. Obsesia nediscriminării, care invadează tot mai mult spațiul public modern, are ecouri tot mai puternice și în pedagogie, riscând să propună modele educaționale tot mai mult centrate pe ego, satisfacere, distrugerea axiologiei.

Excelența spre care se îndreaptă demersul pedagogic modern poate fi oare luată în considerare și când e vorba de intrarea în Taina *negrăită*? Pot fi tainele conținuturi pedagogice, încadrabile

în programe și proiecte educaționale? Din punctul meu de vedere, pura informație teologică și o minimă etică ortodoxă se pot încadra în aceste cerințe. Însă când vine vorba de realități de care Părinții s-au împărtășit în urma unei întregi vieți de curăție, lucrurile nu mai pot fi interpretate astfel. Părintele Constantin Coman, vorbind despre incapacitatea rațiunii de a ajunge și desluși Taina, spune: „Dogmele cunoscute astăzi au fost taine date sau descoperite de Dumnezeu. Deci, pe de o parte – a se reține! –, este vorba de taine, lucruri care nu sunt accesibile minții omenești sau, oricum, la care oamenii nu au putut ajunge, pe care nu le-au putut întui sau descoperi singuri. Aceste taine au ajuns la cunoștința oamenilor prin descoperire, iar descoperirea este înfăptuită prin Duhul”¹⁹.

Teologia de școală, aplicând metodele învățării moderne, face abstracție de faptul că Tainele sunt conținuturi descoperite în chip mai presus de fire și, ca atare, nu pot fi tratate apelând la normele firii. Așa cum arătam în primele pagini ale studiului, cuvântul este incapabil să prindă în formă totalitatea adâncului de taină. Și atunci, ne întrebăm, o cateheză care nu tinde spre teologhisire ce poate oferi în afară de informație trunchiată, care are o oarecare legătură cu adevăruri inaccesibile prin metode de înțelegere omenești? Conștiința duhovnicească nu poate asimila conținuturi pe care nu le-a experimentat. Cuvintele arhimandritului

¹⁸ Predarea centrată pe elev și pe nevoile acestuia este un procedeu care nu mai are nevoie de prezentare, fiind modelul clasic de pedagogie la nivel european. Totuși, el nu elimină riscul dezvoltării în spirit consumist; insistența pe valorizarea nevoilor și a proiecțiilor profesionale conduce, în mod automat, la impas psihologic: „Tinerii sunt furioși că i-am învățat să aibă orice vor, precum vor și oricând vor. I-am făcut să creadă că în viață doar vor lua și că nu va fi nevoie să dea vreodată, iar acum sunt infirmi și nu mai pot face să se comporte într-un alt fel, de aceea sunt și condamnați să nu poată niciodată să-și satisfacă cele mai vitale nevoi ale lor. Sunt furioși în special pentru aceasta, întrucât intuiesc că nu am făcut-o dintr-o iubire fie și bolnavă, ci am făcut-o pentru a nu putea să trăiască fără noi, pentru a rămâne ai noștri pentru totdeauna, adică totul e dintr-un egoism fără măsură”. Părintele Filotheu Faros, *Mitul bolii psihice*, Editura Egumenița, Galați, p. 34. Dezvoltarea teoriilor legate de „self-help” se încadrează în aceeași dinamică de valorizare a eu-lui, a nevoilor sale și de adaptare a actului educativ la aceste coordonate.

¹⁹ Pr. prof. dr. Constantin Coman, *Erminia Duhului*, Editura Bizantină, București, 2002, p. 207.

Sofronie Saharov sunt relevante în acest sens: „Experiențele mele nu dintr-odată s-au însușit de către conștiința mea. Zeci de ani au trecut până ce ele să devină conștiința mea dogmatică. Înainte de cercetarea lui Dumnezeu, citind Evanghelia sau Epistolele Apostolilor, nu înțelegeam cu adevărat realitatea ființială ce se ascundea îndărătul fiecărui cuvânt al Sfintei Scripturi. Însăși viața mi-a arătat că, în afara experienței vii a lui Dumnezeu sau a întâlnirii cu stăpâniile și cu țiitorii lumii veacului acestuia, cu duhurile vicleniei întru cele cerești (cf. Efeseni 6, 12), singură informația intelectuală nu duce la ceea ce este sensul credinței noastre – cunoașterea lui Dumnezeu, Făcătorul a tot ce este, cunoaștere ce pătrunde în însuși Actul Vecinicii Sale”²⁰.

Cunoașterea teologică adevărată nu poate fi, așadar, ruptă de pătrunderea în veșnicie. Nu poate fi vorba nicicum, atunci când vine vorba de o astfel de cunoaștere, de transmitere de informații de natură teologică, ci este o asumare conștientă a acestei veșnicii, loc de întâlnire a rațiunii cu taina, într-o unire care nu poate fi înțeleasă cu nici un instrument pedagogic, filosofic sau psihologic.

Nu „înțelepciunea cuvântului” orientată către toate direcțiile orizontului închis material este cea care va împărtăși conștiința apartenenței la Adevărul ultim. Este firesc să te pronunți pentru claritatea, acuratețea și profunzimea credinței revelate și să încerci să o și transmiți în chip viu. Această împărtășire de miez teologic trebuie să se îndrepte către o preocupare tot mai concertată în direcția descoperirii modalităților duhovnicești, care să îl ajute pe omul contemporan să identifice Adevărul. Relativizarea viețuirii ascetice isihaste, care este un risc al teologiei de școală, poate fi eradicată doar printr-un demers duhovnicesc, de *teologhisire catehumentală* aplicată asupra realităților ultime ale paradigmelor de viațuire în Adevăr. Catehetul are datoria de a-l introduce pe cel care se apropie de Taină în fluxul conștiinței apostolice a faptului că Adevărul promovat în cadrele largi și nebănuite ale propovăduirii nu este un adevăr personal, fabricat, oarecare, comparabil, cuantificabil, ci că este Adevărul prin excelență, încredințat și împărtășit de Însuși Hristos în lucrare treimică.

²⁰ Arhimandritul Sofronie, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere de Ieromonah Rafail Noica, Editura Sofia, București, 2005, p. 7.

În astfel de coordonate ar trebui să funcționeze orice demers educațional ortodox. Veacul viitor, arvuna moștenirii, vederea din viața aceasta a bunătăților pe care Dumnezeu le-a făgăduit pentru veșnicie, descoperirea minunată a Tainelor Duhului prin însăși lucrarea Duhului, caracterul profetic al viețuirii ascetice sunt evidențe care formează fondul adevăratei teologii, fond pe care l-a ignorat Varlaam și adepții lui și care i-a atras, așa cum spune Sfântul Grigorie Palama, „cea mai mare vătămare”.